Газета издается на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия: smikbr.ru/zaman

ЗАМАН

Орта кюн, абустолну ал айы (ноябрь), 30, 2023 жыл

№ 143 (21344)

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ — ВРЕМЯ — ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Комиссия

Уунг жайылыууна къажау мадарла сюзюлгендиле

КъМР-ни Башчысы Казбек Коков Наркотиклеге къажау комиссияны жыйылыуун бардыргъанды. Анда право низамны сакълаучу органланы жылны аллындан бери озгъан тогъуз айда ишлерини эсеплери чыгъарылгъандыла, ол санда «Мак» операцияны чеклеринде. Аны юсюнден бизге КъМР-ни Башчысыны бла Правительствосуну пресс-службасындан билдиргендиле.

Жыйылыуда айтылгъаныча, уулу кырдык ёсген жерлени ачыкълау эм аланы жокъ этиу жаны бла мадарла толтуралдыла, наркотиклени сатыу бла кюрешген сайтланы ишлери тохтатылады. Наркотикледен эсирип этилген аманлыкъланы тохтатыугъа баш магъана бериледи.

Муниципал къуралыулада наркотиклеге къажау комиссияланы ишлерине энчи эс бурулгъанды. Нальчикде, Прохладна, Черек, Урван районлада наркотиклени жайылыуна къажау иш къалай толтурулгъаны да сюзюлгенди. Республиканы оноучусу бу жаны бла ишни тиринтирге, анга Жаш тёлюню ишлери жаны бла министерствону онгларын къошагъа буйрукъла бергенди. Профилактика ишде наркотиклеге къажау муниципал комиссияланы магъаналары да белгиленгенди.

Наркология диспансерни ишини юсюнден айтханда, эсепден кетерилген, реабилитациядан ётген саусузланы саны кёбейгенди. Аны бла бирге синтетика наркотиклени ичинлени саны ёсгенлей баргъаны белгиленгенди. Ол а адамны саулугъуна бютюнда уллу заран салады.

КъМР-ни Наркотиклеге къажау комиссиясыны ахырында эсгертиуле чыгъарылгъандыла эмда келир жылда тамамланыллыкъ жумушланы тизмеси къабыл кёрюлгенди.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Гюлле салыу

Белгили поэтни эсгергендиле, назмуларын айтхандыла

29 ноябрьде белгили жазыучу, поэт, КъМАССР-ни искусстволарыны сыйлы къуллукъчусу, къабарты адабиятны классиги Али Шогенцуковну дуниядан кетгенине жораланнган эсгериу жыйылыу болгъанды. Ол жыл сайын Нальчикде аны атын жюрютген орамда, А. Шогенцуков атлы Къабарты къырал драма театрны аллында орналгъан эсгертмесини къатында бардырылады. Быйыл да белгили поэтге хурмет этип алайгъа кёп адам келгенди.

Жыйылыуда КъМР-ни культура министри Мухадин Кумахов белгили жазыучуну жашауну юсюнден айтханды. Фахмулу жерлешибиз Уллу Ата журт урушда фашистлени къолларына тюшгенин эсгергенди. Али Асхадовични къыралда аты айтылгъанын билип, аны кеси жанларына бурургъа сюйгенди, алай къабартылы жаш туугъан жерине кертичилей къалып, жанын бергенин да эсгергенди.

Республиканы Жазыучула союзуну правленини председателини орунбасары Беппайланы Муталип сёзюн назмула бла башлагъанды. Аны поэтге атагъан сёзлери жылыудан, ёхтемликден, ыразылыкъдан толу эдиле. Къулийланы Къайсын да Али Асхадовични иги таныгъанын, аллай фахмулу инсан замансыз дуниядан кеттенине жарсып, анга жоралап назму тизгенин да эсгергенди ол.

КъМР-де Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный Зумакъулланы Борис да, белгили поэтге хурмет этип, кёп жылыулу сёзле айтханды.

- Али Асхадович бек огъурлу инсан болгъанды. Сабийлери да анга ушагъандыла, атларын игилик бла айтдыргъан, урунган жерлеринде намыслары, ыспаслары жюрюген инсанла эдиле, аталарыны да сыйын кёкге кётюргенлей тургъандыла. Ала барысы да дуниялярын алышханлыкъгъа, атлары ёмюрлюкге къалгъанды. Мындан ары да халкъ Али Шогенцуковха энчи хурмет бергенлей турлукъду, - дегенди ол.

Ызы бла сабийчикле поэтни чыгъармаларын окъугъандыла. Басхан районну келечиси Хамид Зеушев а Али Асхадович алланы районларындан болгъаныны бек ёхтемленгенин айтханды. Анга жоралап хар туугъан кюнюнде 28 октябрьде эмда эсгериу кюнюнде 29 ноябрьде да жыйылыуда бардыргъанларын белгилегенди. Биогюн да, поэтни эсгере, школлада да тюбешиуле къурайдыла, чыгъармаларын окъуйдула, дегенди. Ызы бла келгенлени ол Басхан районнга чакъыргъанды. Ахырында жыйылгъанла поэтни эсгертмесини аллына гюлле салгъандыла.

ТЕМУККУЛАНЫ Амина.
Суратла авторнудула.

Тарых

Ёмюрлени терининден келир кюннге ышаныулукъ бла

Огъары Малкъар тарыхы ёмюрлени терениннe кетген, бюгюнлюкде да айнауну жолунда болгъан тау эллерибизден бириди.

Совет къырал тохтаушыны Малкъар тау жамауатны арасы болгъанды, халкъда анга Уллу Малкъар дегендиле. Аны чеклери кюнчыгыш жанында Дюгерден башлап кюнбатыш жанында - Холамгъа, шималда - Къабартыгъа, къыбылада уа Сванетиягъа дери жеттенди.

1917 жылгъа дери Малкъаргъа 20-гъа жууукъ эл киргендиле. Февраль революциядан сора аны Огъары эм Тёбен Малкъаргъа юлешгендиле. 1926 жылда уа энтта Орта Малкъар къуралгъанды.

Тарых магъаналы эсгертмеле, ала уа Малкъарда бютюнда кёпдюле, культура хазна Черек ауузда адам ёмюрлени терининден башлап жашагъанына шагъатлыкъ этедиле. Сёзге, 1822 жылда «Вестник Европы» журналда П.Бутков Черек ауузда таулу тайпа 10-чу ёмюрден бери жашагъанын жазгъанды. Профессор Г.Кокиев да ол оюм жанлыды.

Коллективизацияны заманында Огъары Малкъарда Сарбашланы атлы (Фардык, Сауту, Чегет элле), «Огъары Малкъар» (Туура-Хабла, Огъары эм Тёбен Ышканты), Киров атлы (Огъары эм Тёбен Кюнлюк), ОГПУ атлы (Шауурдат эл) колхозла къуралгъандыла. Асламында анда малчылыкъ айныгъанды.

Уллу Ата журт уруш битеу миллетге да уллу сынау болгъанды. Ата журтну къоруулларгъа Огъары Малкъардан минген аслам адам кеттенди. Аладан кёплери, жигитлики юлюсюн кёргюзтюп, къырал саугъалагъа тийишли болгъандыла. Мамыр жашау ючюн жанларын бергенлени атлары уа ёмюрлюк болгъанды.

Черек ауузуна бу къыйын жылла бютюнда бушуулу болгъандыла. 1942 жылда ноябрьден декабрьге дери кезиуде бандитлеге къажау операция бардырылады деген сылтау бла НКВД-ны аскерлери мамыр адамланы къыргъандыла, аланы арасында акъсакъалла, тишырыла, сабийле... Бюгюнлюкде Сауту эм Глашланы эллеринде болгъан кюйсюзлюкге аталып элде мемориал комплекс ишленгенди, анда ол къара кюнледе жан бергенлени атлары, тукъумлары жазылыпды.

Миллетни кёп айтхылыкъ адамлары Уллу Малкъардан чыкъгъандыла. Аланы араларында скрипкада сокъгъан Абайланы Солтанбек, Тау жамауатны башчысы Айдаболланы Азнор, жарыкъдокторыучу Абайланы Мисост, биринчи таулу врач Шоханланы Абай, биринчи юрист Шоханланы Басият. Дагъыда дин къуллукъчула Асанланы Локъман хажи, Жангоразланы Ахыя хажи. Республиканы жанты тарыхында исламны айныууна уллу кыйын салгъан Цийкъанланы Мухадин хажи.

Биринчи таулу драматург Геляланы Рамазан, Совет Союзну ЖигитиUmmайланы Мухажир, Социалист урунуугъу Жигитлери Тетуланы Шамшудин бла Жангоразланы Ибрагим, КъМАССР-ни Министрлени советини башчысыны орунбасары Къазакъланы Исхакъ. Дагъыда профессор Бёзюланы Ахыя, медицина илмуланы доктору, профессор Таукенланы Магомет, экономика илмуланы доктору, профессор Цийкъанланы Магомет... Бу тизме толу тюйюлдю, алай бир статьяда битеу белгили адамланы сагъыныр онг жокъду, жарсыуга.

Огъары Малкъарда ахыргы жазылыугъа тийишлиликде, беш мингден аслам адам жашайды. Халкъ малчылыкъ, жерчилик бла кюрешеди. Болсада туризмни айнытыуга да эс бурулады.

Бюгюннгю номерде уа элни жашауууну, ахыр жыллада тамамланнган жумушланы, сейир адамларыны юслериндан билдиригге сюебиз.

Огъары Малкъардан материалланы 2-чи, 3-чю бетледе окъугъуз.

Жыйылыу

Сабийлени кёллерин жарытхан жангы жылгъы байрамланы къуралыуларына эс бурулгъанды

КъМР-ни Башчысы **Казбек Коков** Къабарты-Малкъар Республиканы Правительствосуну келечилери бла тёрели сабий жангы жылгъы жыйылыуланы къурау соруулану сюзгенди.

Казбек Коков энчи аскер операциягъа къатышханланы сабийлерине, къолайсыз юйюрледен сабийлеге эмда Херсон областны Скадовский бла Голопристанский районларындан къараргъа боюннга алынныгланлагъа энчи эс бёлюнюргюн чертгенди. Алагъа деп республиканы бюджетден 18,8 минг саугъа жыйымдыкъ алынырыкъды. Андан сора да, 25 декабрьден республиканы ёлкада тёрели утренникле бла сабий спектакле башланырыкъдыла, алагъа 14,5 мингден аслам жашчыкъ бла къызчыкъ къатышырыкъдыла.

Жыл сайын бардырылгъан «Муратланы назы тереги» жандауурлукъ акциягъа хазырланыу бардырылады, ол Россейни Президенти Владимир Путинни башламчылыгъы бла 2018 жылдан бери жыл сайын бардырылады. Быйыл да башлап республикада акцияны къураучусу КъМР-ни Жаш тёлюню ишлери жаны бла министерствосу бла бирге Биринчилени къымылдаларыны регион бёлюмюдю. Минг бла жарымдан артыкъ жангы жылгъы муратла жиериллгендиле бери, ол бирси жылладан эсе асламды. Жандауурлукъ акциягъа кёшулуп, сабий муратны хар сюйген адамны толтурур онгу барды.

Дагъыда кенгешге къатышханла жашау журт-коммунал комплексде бир ненча соруулу, бёлюмню аллында тургъан 2024 жылгъа борчланы эмда 2025-2026 жылланы план кезиуюн сюзгендиле.

Жыйылыугъа КъМР-ни Правительствосуну Председатели **Мусукланы Алий**, КъМР-ни Башчысыны Администрациясыны таматасы **Мухамед Кодзоков**, КъМР-ни Правительствосуну Председателини орунбасары **Марат Хубиев**, Нальчик шахар округну жер-жерли администрациясыны таматасы **Таймураз Ахохов**, КъМР-ни промышленность, энергетика эм сатыу-алыу министри **Шамиль Ахубеков**, КъМР-ни къурулуш эм ЖКХ министри **Алим Бербеков**, КъМР-ни Башчысыны кенгешчиси **Вячеслав Кунижев**, КъМР-ни Тарифле эм жашау журтлагъа надзорлукъ этиу къырал комитетни председателини къуллугъун толтургъан **Алим Макуашев**, КъМР-ни жер эм ырысхы байламлыкъла министри **Аслан Тохов** къатышхандыла.

Кенгеш

Жолла тапландырыллыкъдыла

Къабарты-Малкъарны Башчысы Казбек Коков тюнене бардыргъан «муниципал сагъатны» баш темасы миллет проектлени тамамлау болгъанды. да бла шахар округлада шёндю ишлене эмда жангыртыла тургъан объектлени барында да болум бла шагъырейленнгенден сора ол ишлени терклендирирге, аланы болжалларын эмда качествосун да жалчытыргъа буйрукъ бергенди.

Башчы бегиректа жол инфраструктураны айнытыугъа эс бургъанды. Регионда ол жаны бла быйылгъы борчла тамамланнганларын белгилегенди.

Ишле бар муниципалитетледе бардырылгъан эдиле. Жангы асфальтны 130 чакъылы километр жоллагъа жайгъандыла, регион эмда жер-жерли магъаналы 120 объектде жумушла этилгендиле. Аланы санында бегиректа Каменномостское-Хабаз, Лескен-Ерокко-Экинчи Лескен жолланы, сора Нальчикде орамланы белгилерге боллукъду.

Келир жылда уа «Къоркъуусузлу тап жолла» миллет проектни чеклеринде жюзден артыкъ километр жоллада ремонт ишле бардырыллыкъдыла, дегенди Башчы. Дагъыда жолланы чыракъла бла жарытыу, кёпюрлени жангыртыу жаны бла да аслам мадар этилликди. Ишле бла байламлы келишимле къабыл этилгендиле, аны хайыршдан аланы январьда окъуна башларгъа боллукъду.

Келир жылда эм магъаналы борчланы юсюнден да сагъынгнганды Казбек Коков. Ол санда Экинчи Чегемни бла Булунгуну арасында жолда ишле андан ары бардырыллыкъларын белгилегенди. Аны Чегем чучхурланы къатында бек къыйын кесеги хайырланыугъа берилликди. Дагъыда Майский-Заречный-Ново-Ивановское (кёпюрю бла бирге), Куба-Таба-Огъары Куркужин жолла, Басхан шахарда Баксанов атлы орам жангыртылыкъдыла. Нальчикде уа Чернышевского, Осетинская, Малкъар, Хуранов, Мусука улу, Экинчи Таман Дивизия эм талай башха орамлада мадар этилликди.

Социал инфраструктураны къурау эмда тапландырыу ишле социал объектлеге да жетерикдиле. Аладан бири Эл-Тюбюнде Къулий улу Къайсын атлы эсгертмеди. Эм биринчиден, энди ишлене тургъан социал объектлеге элтген жолла жарашдырыллыкъдыла, сабийлеге эшиклерин келир жылда сентябрьде ачарыкъ билим бериу жангы учреждениялагъа энчи эс буруллукъду.

Саулай айтханда, жолланы тап халгъа келтирирге келир жылда 500 миллион сом къоратыллыкъды. Казбек Коков муниципал администрацияланы башчыларына проектсмета къагъытланы узакъ болжалгъа салмай хазырларгъа буйрукъ бергенди, деп билдиргендиле Башчыны эмда Правительствону пресс-службасындан.

УЛБАШЛАНЫ Мурат.

Билдириу

Улбашланы Мутайны хурметине

Тамбла, 1 декабрьде, Россейни халкъ артисти, белгили хореограф Улбашланы Мутай туугъанлы 100 жыл болгъанына аталгъан эсгериу ингир Нальчикде Музыка театрда ётерикди. Аны КъМР-ни Маданият министерствосу къурап бардырады.

Мутай Исмаилович жашауну 70 жылын Къабарты-Малкъарда миллет тепсеу искусствону айнытыугъа жоралагъанды. Ахыр юнюне дери ол алгъа «Кабардинка», андан сора уа «Балкария» тепсеу коллективлени репертуарларын къурау бла кюрешгенди. Аны фахмусуна кёп тыш къыралларда къарс къакъгъандыла. Ол юйреттен ансамбльле, къайда да айырмалы болуп, алчы жерлени алгъандыла.

Малкъар халкъны фахмулу келечиси 1923 жылда Шауурдат элде туугъанды. Тепсеуге сюймеклик аны жюрегинде сабийлигинде окъуна жаратылгъан эди.

Алай бла белгили хореографны 100-жыллыгъына жораланнган юбилей байрам Музыка театрда **18:30 сагъатда** башланырыкъды.

Концерт хакъсызды.

Жазылыу – 2024

Газет хар юйюрге да игилик келтирликди

Хурметли жамауат!

«Заман» газетни бетлеринде тарыхыбызны ачыкълауга, маданият хазнабызны айнытыугъа, ана тилибизни, адет-тёрелерибизни сакълаугъа жораланнган материалла кюн сайын басмаланнганлай турадыла. Редакцияда ишлегенле жаш тёлюню ахшы юлюледе юйретиуню, ол адепли, окъуулу, хунерли болуп ёсюуню да дайым къайгъысын кёредиле.

Шёндю 2024 жылны биринчи жарымына жазылыу ишни кыстау баргъан кезиуюдю. Алайды да, жазылыгъыз, алыгъыз, окъуугъуз ана тилибизде чыкъгъан газетни. Анда басмаланнган материалла бла сабийлеригизни, туудукъларыгъызны шагъырей этигиз. Ийнаныгъыз, ол хар таулу юйюрге жангыз да игилик, ахшы хапарла келтирликди.

«Заман» газетни редколлегиясы.

БИЗНИ ИНДЕКСИБИЗ – П 5893

Жер-жерли власть

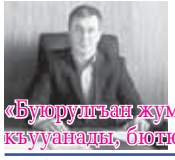

Уллу Малкъарда жашау къалайды, къаллай жетишимле бла жарсыула бардыла. Аланы юслеринден элни администрациясыны таматасы Чаналаны Ахматны жашы Муса бла ушакъ бардыргъанбыз.

«Буюрулгъан жумушну толгъанын кёрсенг, жюрегинг къууанады, бютюн тири ишлерге кёлленесе» 2 бет

Магъаналы ушакъ

Жангоразланы Абдулланы жашы Борис устазлыкъ бла кюрешгенли элли жылгъа жуууукъ болгъанды. Андан 46 жылны ол Огъары Малкъарны Абайланы Мисост атлы 2-чи номерли орта школуна башчылыкъ этеди.

«Окъургъа итиннгенге не тюрлю онг да барды, заманнга, башха затлагъа да къарамай» 3 бет

Унутмау

Кёчюнчюлюкню къыйынлыгъын ёз башларында сынагъан адамла жылдан-жылгъа аздан-аз бола барадыла. Биз, ол адамла саулукъда, ала кёчюнчюлюкде сынагъан къыйынлыкъланы, жигерликлерини, иш кёллюлюклерини юсюнден айтханларын жазып алып, сакъларгъа тийишлибиз. Анасы Кючмезланы Мухталимни къызы Гижайны юсюнден хапары бла бизни штатда болмагъан корреспондентибиз Мызыланы Мажир шагъырей этеди.

Къыйынлыкъланы хорлагъан тёлю 4 бет

Огъары Малкъарны тутуругъу – огъурлу,

Жер-жерли власть

Огъары Малкъар тау эллерибизни арасында эртгегили эмда уллуладан бириди. Мында кёп тукъумну келечилери жашайдыла, бюгюнлюкде уа халкъны саны беш мингден озгъанды.

Уллу Малкъарда жашау къалайды, къаллай жетишимле бла жарсыула бардыла. Аланы юслеринден элни администрациясыны таматасы Чаналаны Ахматны жашы Муса бла ушакъ бардыргъанбыз.

- Муса, эрттенли къаллай жумушла бла кюрешенингден башлайыкъ ушагъыбызны.

- Шёндю элни бюджетин хазырлайбыз да, тарихлени келишдириу, тергеу бла къыстау заманыбызды.

- Ахча жетер тенгли болдуму?

- Жетдирирге мадар этербиз.

- Муса, Огъары Малкъарны ичи бла айланып келебиз. Оюла тургъан, жабылгъан, ичинде адам да жашамагъан юй кёрмегениме бек къууанганма.

- Хау, кёчюп кетген хазна жокъду. Ахыргъы жазылыугъа тийишлиликде, беш мингден аслам адам жашайды, анга къырал экспертиза алгъанбыз, керекли къагъытланы хазыр этгенбиз. Эжинчи майдан а элге кирген жерде, эслеген эсегиз, ол ишленирик жерни шёндю ариулай турадыла, алайда боллукъду. Аны да битеу керекли документлери, экспертизалары хазырдыла. Воркаут деген ангылам барды, башхача айтханда, алайда хар ким да спорт бла кюреширча, саулугъун ючлерча мадарла этилликдиле. Футбол ойнаргъа, чабаргъа, гимнастика этерге да онг боллукъду.

«Жаш юйюр» программа да ишлейди. Жарсыугъа, ол бир кесек къысхартылгъанды, болсада ол да себепликди.

- Уллу спорткомплекс кёргенбиз. Аны юсюнден да айтсанг эди?

- Аны къолдан келген жашла кеслери ишлетгендиле. Сау болсунла, онглары болгъанла элге болушургъа, себеплик этерге хазырдыла. Жетишмеген, жарсыулу жумушла болсала, тилегибизге угъай демейдиле.

Мен жыйырма жылгъа жуукъ заманны тренер болгъанма. Окъуудан сора къайтханымда, бир тюрлю спорт секция жокъ эди элде. Нёгерлерим бла бокс бла кюреширча жер къурагъан эдик, ол биогюн да ишлейди. Спортну усталарын хазырлагъанбыз, атлары Россейде, андан тышында да белгили, халкъла аралы эришиуледе хорлагъан жашларыбыз бардыла.

Жангы комплексде уа тутуущу бла кюрешен жашла кёпдюле. Дагъыда волейболгъа да йюреледиле. Жаланда къызлагъа секцияла азыракъдыла, ала асламында Маданият юйде чыгъармачылыкъ жаны бла кюрешедиле.

- Алгъаракълада Огъары Малкъарда магъаналы иш болгъанды – эртгегили межгит жангыртылгъанды.

- Огъары Малкъарда хар микрорайонда да межгит барды. Мухолда Асанланы Локъман хажы мурдорун салгъан межгит жангыртылып, адамла ары жюрюйдюле. Дагъыда элни арасында, Чегетде, Башийланы эски эллери Зарашкыда да жангыртылгъанды. Элни баш жанында эски межгит да тап халгъа келтирилгенди. Эртте заманлада ол Малкъарны ара межгити болгъанды, ары намазгъа битеу Черек ауздан муслийманла жыйылгъандыла. Саутуда да экиси барды.

Межгитлени жангыртыу, ишлетиу жумушланы элни адамлары, кюлдан келген жашла бардыргъандыла. Межгит элни байлыгъыды. Дин, ийман адамны низамлы, намыслы этиз, жашаугъа тюзетеди, аманлыкладан сакълайды. Иймамыбыз Кючюкланы Байрамукъ сыйы жюрюген адамды.

Дагъыда хурметли акъсакъалыбызы Цийкъанланы Мухадин хажини да сагъныныргъа тийишлиди. Анга биогюн-биогече да барадыла адамла соруулары бла. Эл бла байламлы жумушла бла мен да барама, тюз оноу этерге болушады, сау болсун.

- Биогюнлюкде Россейде ич туризмге баш магъана бериледи. Огъары Малкъар а тарых, табийгъат жаны бла да бек байды...

- Алыкъа бу жаны бла уллу инвестицияла жокъдула, болсада предпринимательгеге КъМР-ни Курорт эм туризм министерствосу грант болушлукъ этеди. Биогюнлюкде 6-7 адам алгъандыла аны. А-фрейм деген ангылам барды – къангадан этилген югчюл юйчюкле. Аллайланы салып, кюнакъланы аладыла.

Туризм энди айныйы баштагъанды, толусунлай ариа кёчгенбиз дерча тюйюлдю. Кюнакъбайлыкъ айныр ючюн, элни мастер-планы, инвестицияла, къырал себеплик керекдиле. Хау, кафеле, ресторанла, кюнакъ юйле да бардыла, алай машиналаны салыргъа, адамла бирге хайырланырча жерле уа жетмейдиле.

- Уштулуда да ишлетмеди солуу жерле.

- Анда ючю кюнакъ юй барды, ары солургъа кёпле келеди. Алай Уштулу рекреациягъа кирмейди, ол элни жайлыгъыды. Аны турист объектлеге юлеширгъе жарарыкъ тюйюлдю. Элде мал тутханла кёпдюле, кютер жерсиз къалай боллукъдуна?

- Эл мюлкден туризмге кёчерге керек болурму, сен къалай сунаса?

- Малчылыкъ, жерчилик ёмюрледен да бизни тёрели ишибизди. Тауда жашагъан кёп затданангылаулуду – малчылыкъны, жерчиликни биледи, ветеринар, къурулушчу да кесиди, бичен да чалады. Бу билим бизге тёлюден-тёлюге къанабыз бла кёчеди. Ким биледи, айныйы баргъанда, туризмге да юйренирбиз.

- Кюнлюмню тийресинде кафелеге, ресторанлагъа келедиле адамланы асламы. Алай ала ауузланнгандан сора элден къалгъан къабыргъалагъа ёрлейдиле, юслери бла жюрюйдюле, малтайдыла. Алай барса, эски элибизни тас этип къоргъа къоркъуулду...

- Абай къалагъа барабыз деп, элни юсю бла жюрюйдюле. Кюнлюм элден чыкъгъан тукъумланы келечилери жыйылыу бардырып, энчи фонд къурагъандыла. Ала жерни арендагъа алгъандыла, мындан ары онооун кеслери этерикдиле.

Къалала, кешенеле тарых магъаналы жерлени федерал тизмесиндедиле. Эски элле анга кийирилмегендиле. Алай тюз тергеу, акъыл этерге керекди. Шёндю тукъумланы келечилери эски юйлерин белгилеп, аланы жангытыргъа сюеди. Эски эллерибиз федерал тизмеге кийирилселе уа, алагъа тиерге ахырда жарарыкъ тюйюлдю. Аны ючюн ашыгъышлыкъ этерге жарамайды.

- Малкъарны картофун, хобустасын, алмасын, сютюн, бишлагъын республикадан тышында да таныйдыла. Алай аны ёсдюрген бир, сатып, файда алгъан а башха болур?

Спорткомплекс.

Малкъарны бла Мухолну арасында кёпюрню къурулушу.

- Кертисин айтханда, элни администрациясы ол жаны бла болушлармайды, хар ким кеси билгеничча этеди бу жумушну. Бери келип сатып алгъанла, тышына элтгенле да боладыла. Алгъын алмаларыбыны бек сюйгендиле, алай шёндю тюзде бачала салып, алма кёп болгъанды.

Тюкенледе кёрген да болурсуз, Малкъардан къакъ этни. Аны Мисирланы жаш жарашдырады, Кавказны регионларында да таныйдыла аны. Дагъыда як, ат, ийнек тутханла бардыла. Мал бла юкрешгенлеге къыралны жанындан болушлукъ этиледи, КъМР-ни Эл мюлк министерствосуну юсю бла субсидияла бериледи. Сютню жарашдырыу жаны бла гитче предприятие къурургъа керекди дегенле бардыла, алай ол жаны бла алыкъа проект кёргюзтген жокъду. Хазырласа, эл администрация болушурукъду, онг болгъанына кёре.

- Сен элге башчылыкъ этгенли къаллай бир заман болады? Ишни энчиликлерине киришалгъанмыса?

-Эки жыл. Элге таматалыкъ этген жуаплы эм къыйын ишди. Отоудан чыкъмай, жумушлагъа къарааллыкъ тюйюлсе. Керек болса, къолума кюрек алып, адамла бла тенг орамгъа чыгъарыкъма. Биз халкъ ючюн ишлейбиз, ыразылыкъ бергенле бардыла, сау болсунла къыйыныбызны ангылагъанлары ючюн. Дагъыда кемчиликлени, жарсыуланы да билдиредиле, ол да керекди.

Депутатла элни сюйген, жарсыгъан адамладыла. Ветеранланы совети да къуралгъанды. Барыбыз да бирге кенгешип, келишип ишлейбиз. Элни айныйы, жашауну женгиллетиу, адамлагъа онгла къурау – аладыла бизни борчубуз.

- Ишинги не ючюн сюесе?

- Бир жумушну къолунга алып, башындан аягъына дери жетдиралсанг, жамауатха хайыры тюшгенинангыласанг, ыразы боласа. Толтургъан ишинги кёзюнг бла кёрсенг, бютюнда къадалып юкреширге кёлленесе. Адамла ыразылыкъларын айтсала, ол да хычыуунду. Ма аны ючюн сюем.

- Сёзге, жыйырма жылдан тууган элинг къаллай болса сюесе?

- Огъары Малкъар бирикген элледен бири болгъанын айтыргъа тийишлиди. Мен элими бек сюеме, мындан кёчюп кетерге деген сагъыш башыма бир заманда да келмегенди. Узакъгъа къарамай, биогюн окъуна халкъ къолайлы, онглу болса, окъуулу адамларыбыз кёбейселе, жаш адамла башларын кечиндирирге мадар эталсала сюерик эдим.

Абаданла

Халкъ адам – халкъ къайгъылы

Миллетни айныууна деп къыйынларын аямагъан, ёсюп келген тёлюлеге юлгю болуп, тюзлюкге итиндирген инсанла болгъанлары къууандырады. Аллай огъурлу акъсакъаладан бири Огъары Малкъарда жашагъан Цийкъанланы Мухадин хажиди. Динине, тинине да кертичи болгъан сыйлы тамата жангыз миллетини угъай, Шимал Кавказны окъуна дин жаны бла белгили алчысыды.

Жюз жылы толгъан Мухадин, юйдегиси Сафият да ариу тиллиле, къонакъбайлыкъгъа уллу эс буруп, юлгю кёргюзтген инсанладыла. Ушагъыбызда акъсакъал хажи кёп болумлагъа эс бергенди. Дин ахлуугъа алгъын жыллада эркинлик толусунлай берилмегенин, Уллу Ата журт урушну къыйынлыгъын, кёчгюнчюлюкню сынагъанына юсюнден да айтханды. Ол къыйынлыкъла хажини бла аны эгечи Мурлиятны замансыз ата-ана жылыусуз, къарындашсыз да къойгъандыла.

Алай жюрегинде тюзлюкню, ийманны оту жанныган Мухадинни, къыйынлыкъла сындырмагъандыла, дуниягъа огъурсуз этмегендиле. «Ташны, агъачны да жарахтан, бизге да къадар жазгъанды. Не зат чекген эсек да, биз аны сынамагъанлай жарарыкъ тюйюл эди. Къадаргъа кёре, хар неге да тюбей барабыз»,- дейди ол.

Кёчгюнчюлюкде Орта Азияда болгъанында, Гузойланы Бадина бла юйюр къурагъан эди ол. Жаш Мухамметни да гитчелигинден да тюзлюкге, билимге итиндирип ёсдюргенди. Атасы: «Окъу, билим ал, не зат тас болса да, билим а къалыр», - деген сёзлени айтханлай, кёллендиргенлей тургъанын сагъынады Мухаммет. Аны себепли Цийкъанланы тууганын жерлерине этген ахшылыкъларыны саны чексизди.

Мухадин 70-чи жыллада СССР-ни эм кючлю заманында, кёпле жанларына къоркъуп базынмагъанлыкъгъа, биринчилени саныында хаж кылып келген эди. Андан къайтханындан сора уа, КъМР-де биринчи болуп, элде межгит ишлерге эркинлик алып, мурдор ташын салады. Эллиле да, анга ыразылыкъларын билдирип, къурулуш ишге себеплик этедиле. Белгилисича, аллай уллу межгитни битдирирге кёп къыйын керекди, эл жыйгъан ахча уа аз эди. Ахшы жумушда хажиге билеклик этген Жангуланланы Ахмат бла Гасыланы Ибрагим болгъанды. Ала кирпич эм башха къурулушха керекли материалланы алыр ючюн, Нальчикге бир кюннге эки, ючю кере баргъандыла.

- Кирпич заводха баргъанбызда, анда анасы Цийкъанладан болгъан бир къызгъа тюбейбиз. Ол материалны межгит ишлерге алгъаныбызны билип, оруслу таматасына айтады, ол а, бизден да себеплик болсун деп, россейлинден беш минг кирпич къошхан эди,- дейди сыйлы тамата.

Иш тынч болмагъан эсе да, жашы Мухаммет да болушлукъ этип, нёгерлери бла межгитни эбине жетдирген эдиле. Эллиле ол кезиуню эсгере, Мухадинни межгитни къурулуу жумушунда уллу къыйын салгъанын айтып, ыспас этедиле.

Дагъыда ол кезиуледе малкъарлыланы, башха тауулу эллени да газны тартылмагъаны жарсытханды. Ол хажини жюрегин да бек къыйнагъанды, элде онгсузла да бар, отун мадаргъан а къыйындан-къыйын болуп бара эди. Алай жол аман, къаялы болгъаны ючюн, ол элле Россейгинги газ тартыр проектлерине тюшмеген эдиле. Алай хажини къатылыгъы бла, аны жашыны билимлилиги бла ол жумушну да къырал къолгъа алгъан эди. Ол кезиуде КъМР-ни Президенти Валерий Коков да Мухаммет кёргюзтген проектни тюзге санагъанды. Аны хайыры бла 2000 жыллада Огъары Малкъаргъа, ызы бла Бызынгыгъа, Булунгуъа да газ тартылгъанды.

Элини айныйын сюйген инсанны бир-бир чыгъа тургъан тапсыз болумла жюрегин тынчайтмагъандыла. «Малкъарны баш жанында эски межгитни тёгерегине малла кирселе, бек жарсыгъанма. Ол дунияны жаратханны юйю эди, миллетибизни шериат сюдлери да анда бардырылгъандыла. Белгили, ийманлы адамларыбыз анда намаз къылгъандыла. Ол хунала оюлуп барадыла деп бек жарсыгъанма. Аны ючюн тёгерегин бетигирге умут этгенме», - дейди Мухадин. Алай бла, ол магъаналы жумушу да ала къолгъа аладыла.

Мухаммет ишни бардырыргъа кёлленнгеликге, алгъын межгитни кёрюмдюсю къаллай болгъанын билмегенлей, аны жангыдан къаларгъа сюймегенди. Нек дегенде ол кеси заманында бир энчи архитектура проект бла этилгени белгили эди. Аны тюрлендирип, кёрюмдюсюн бузаргъа жарамагъанын айтады жаш. Талай жылдан а жарыкъландырыучу жолочула Малкъаргъа келген кезиулеринде аны жазып къойгъан суратын тыш къыралны архивлеринде тапхандыла. Сора къурулуш ишин башлагъандыла, алгъын заманда ол къаллай тюрлю болгъан эсе да, анга кёре къалагъандыла мекямны. Минарасы агъачдан эди, ол бузулмай сакъланыр ючюн аны ташдан этгендиле.

- Межгитни къатында юй да болгъанды, къабыргъалары топуракъ бла сюртюлюп эдиле. Аны ишин башлагъанда уа, къабыргъасындан кюл чыкъгъан эди. Аны от жагъасы энчи технология бла жарашдырылып, хуна бла бара эди. Ол бизни миллетде угъай, саулай Шимал Кавказда тюбемеген энчиликди,- дейди Мухаммет. Алай бла Мухадинни ол жумушну да къолгъа алгъанына хайыырыдан тарыхыбызны бир сейир архитектура къолайлыгъы ачыкъланнганды. Биогюнлюкде ол ишлеп тургъан межгитди.

Хажини ахшылыгъы бла элде ишленнген, миллет хайырланнган махкемеле асламдыла, аланы санында энинчи номерли школ, амбулатория. Огъары Малкъарны ёхтемлендирген магъаналы мекямларындан бири Мухадин хажини атын жюрютген спорткомплексди. Аны къурулуш ишлерине кёп къыйын салынгнганды. Биогюнлюкде элни ортасында, къызыл тюрсюнлю межгитча, ол да кёз къууандырады. Жыл сайын анда Цийкъан улуну аты бла эркин тутушуудан битеуроссей эришиуле бардыриладыла. Малкъарны сабийлери анда жарау этедиле,анда кючлю тренерле ишлейдиле. Атларын айтдыргъан гёжефле да бардыла. Талай заманны коронавирусну хатасындан, эришиуле болмай тургъандыла. Алай келе тургъан жыл бу ахшы жумушну бардырыргъа умутлудула.

Ушагъыбызны ахырында уа сыйлы акъсакъалыбыз жаш тёлюге насийхат сёзюн айтханды:

- Озгъан жыллада окъургъа итинннгенле кёп эдиле, алай аланы биогюнча билим алыргъа амаллары болмагъанды. Бир элден башха элге барып, анда да кече къалыргъа, баш кечиндирирге онг тапмагъандыла. Биогюн а, жанларым, онг да, амал да барды, эринмегиз, билимлиле болугъуз. Дунияны жаратхан бир болгъанлыкъгъа, анга жолла кёпдюле. Миллетини энчилигин, тилин билген, сакълагъан да аладан бириди.

Файгъамбаргъа сыйлы китап ашырылгъанда, ол аны окъуп тебирегенинде, аны жангыз анга угъай, жашагъан, мындан ары да бу дуниягъа келликлеге жибергенин билдирген эди дунияны жаратхан. Билиминги, акъылынгы артыкъылгъы да, жангыз сени ючюн угъай, адамлагъа да себеплик эт деп бериледиле.

Жашы экономика илмуланы доктору, профессор Цийкъанланы Мухаммет да аны ол сёзлерине кёре къурайды жашауун. Аны билимлери, ырысхылары да, жангыз кеслерине угъай, миллетлерине, къурайды да хайыр келтиргенине сау эл да хурмет этеди.

Почта

Келгенлеге бет жарыкълы тюбейдиле

Адам улуну жашауунда не иш да кесини энчи, магъаналы жерин алады. Почтада урунган инсанланы иши уа жамауатны жашаунда биогюнда хайырлыладан бириди десек, жангылмазбыз. Уллу шахарладан гитче эллеге магъаналы посылкаланы келтиргенле, жууукъларындан письмола жетдиргенле, газетле, журналла бергенле да аладыла. Ол а, артыкъ кёзге кёрюнмегенликге, бек керекли жумушду. Огъары Малкъарны почтасы да ол халда ишлейди. Эл кеси да адам саны бла уллуду, аны себепли почтада ишлегенлени жумушлары да аз болмайды.

Урууу жолу къыркъ беш жылдан атлагъан, хар юйюргге да кесини жарыкъылгъы бла танытхан инсанладан бири уа Темуккуланы Аминатды. Ол школну бошагъанындан бери бу жаны бла ишин бардырады. Аны элде танымагъан, ыспас этмеген да жокъду. Андан сора да, анда Мамайланы Сейфуддин, Къартлыкъланы Зухура, Жылкъыбайланы Лейла, Мамайланы Дюгерхан, жаун, сууукъ деп къарамагъанлай, эллилеге газетлени, посылкаланы жетдиргенлей турадыла. Жылкъыбайланы Джульетта уа операторну ишин толтурады.

Элде газетлеге жазгъан адамла да аслам болгъанын айтадыла ала. «Къарчалаты Жекерияны къызы Халимат элибизни белгили, билимли инсанларыбызданды, ол хар заманда да кеси почтагъа келип, «Заман» газетге, башхалагъа да жазылмай къалмайды. Дагъыда Уммайланы Мухажир атлы, биринчи номерли школну директору Чаналаны Абулланы къызы Роза да быллай жумушха бек сакъды», - дейди Аминат.

Айтханыбызча, почтада иш тынч тюйюлдю. Ол жанына юлюшлерин къошханла бары да жетишимли болсунла.

билимли эмда жигер инсанлары

- Борис Абдуллаевич, быйыл Россейде Устазны бла насийхатчыны жылы белгиленеди. Сизге ол къаллай магъананы тутады?

- Жылны ичинде кёп тюрлю жыйылыула, саугъалаула болгъандыла. Быйыл бизге биютюнда хайырлы эди. Нек дегенде «Цифровая школа» проектни чеклеринде компьютерле, ноутбукла эмда интерактив къангала берилгенди. «Хар сабийни да жетишими» программагъа кёре уа, тепсерге, жырларгъа, башха фахмуну айнытыргъа керекли оборудование келтирилгенди.

Бу жылны магъанасы устазны усталыгъыны даражасын ёсдюрюю бла байламлыды да, бизни бир къуум устазыбыз КъМР-ни Жарыкъландырыу эм илму министерствосуну, Черек районну Сыйлы грамоталары бла белгиленнгенди.

- Окъутуу шёндюгю заманда жангил тюйюлдю. Биринчи классха келген сабий билим алыугъа тынч сингерча къаллай мадар керекди?

- Асламы сабий садха жюрюгенлери себепли школда артыкъ бек абызырамайдыла. Ата-аналагъа, сабийлеге да окъуугъа эс бурургъа кереклисин къаты айтырыкъ эдим. Къуранда да Аллахутала адам улуну: «Окъу!» деп чакъырады.

Таулу халкъ адам санына кёре аз болгъанлыкъгъа, эки академикни – Энейланы Тимурну бла Залийханланы Михаилни ёсдюргенди. Аллай жетишим бла Кавказда бизден башха миллет махтаналлыкъ тюйюлдю. Къулийланы Къайсын, Мечиланы Кязим халкъны ёхтемликлеридле. Ёсюп келген тёлю ма аллай адамларыбызгъа тенг болургъа кюрешсе, миллет айнырыкъды.

- Арт жыллада совет заманны билим бериу системасын кётюргенлей турадыла. Аны къайтарыргъа керекди деп окъуна айтадыла. Сизни оюмугъуз а къалайды?

- Хар заманны да ахшы, иги затлары, кемчиликлери бардыла. Совет заманда бек уллу магъана окъутуугъа бла юйретиуге берилгенди. Шёндюю уа усталгъа къагъыт жумушлагъа бёлюнюрге да тюшеди.

Эки заманны да тенглешдирип айтханда, шёндюю школну керекли затла бла жалчытыу бийик даражадады, айтханымча, компьютерле берилдиле, «Точка роста» къуралгъанды. Къошакъ билим берирге онгубуз да барды. Устазларыбыз ишлейдиле, сабийле кружокларгъа сюйюп жюрюйдюле. Билим алыргъа итиннгеннге не тюрлю онг да барды, заманнга, системагъа къарамай.

- Шёндюгю заманда урунуу рынокда жетишимли болур ючюн кёпню билирге керекди: тыш къыраллы тилле, тюрлю-тюрлю илмула... Сиз окъутхан сабийле анга хазырлыда деп айталлыкъмысыз?

- Хау, ёхтемленирча жашла, къызла бардыла. Медицина, билим бериу, экономика, право, башха жаны бла да бийик билим алып, бирер ишге тохташханла кёпдюле.

Сёзге, быытлыр Герузланы Хызырны жашлары Ибрагим бла Илиясс сынаулада бийик балла алып, мектепни майдаллагъа бошагъандыла, Москвада вузладан бирне киргендиле. Сора турабыз, анда да алчы студентлени арасындадыла ала.

- Мен билгенден, сиз химия-биология факультетде окъучансыз. Ол заманда туугъан элигизде школну директору боллукъма деп эсигизге келгенмиди?

- Жашау къалай къураллыгъын бир адам да билмейди. Мен химияны устазымы хайырындан сюйген эдим, университетде да бу факультетни аны ючюн сайлагъанма. Огъары Малкъаргъа вуздан сора къайтып, химиядан, биологиядан юйретип турганма, эки жылгъа бёлюнюп, элни администрациясына башчылыкъ да этгенме. Алай ызына къайтып, андан бери орта школну таматасыма.

- Устазны бла окъуучуну аралары къалай болургъа керекди – шуёх халлы неда бир бирден узакъда?

- Аралары тюз нёгерлеча болургъа тийишлиди деген да терсди. Алай хар бирине да кесинги балангача къарасанг, къайгъыргансыз, сабий да окъургъа сюерикди, устазгъа да тынгыларыкъды. Устаз, бютюнда уа школну башчысы, сабийлени сюергге, алагъа хурмет этергге борчлуду. Окъуучуну жюрегин бир кере окъуна къыйнасанг, аны сау эталлыкъ тюйюлсе.

Аллахутала хар кимге да акъыл, фахму бергенди. Окъуугъа хунер да бирча болмаз, алай мындан жукъ да боллукъ тюйюлдю деп, сабийни бырнак этергге уа жарамайды. Хар окъуучугъа да тенг кёзден къарагъан бютюнда игиди.

- Устазны даражасы алгынча бийикде болур ючюн къуралда, жамауатда, хар бирибизни акъылыбызда не зат тюрленирге керекди?

- Устазны иши тынч тюйюлдю, ол элни, жамуатны аллындады. Дагъыда ол файгъамбар тюйюлдю, адамды, жангылыргъа эркинди. Устаз окъутмайды, журналист жаза билмейди, врач билимсизди, къурулушчу ишлемейди... Быллай сёзлени кеси жукъ да билмеген адам айтады.

Устазны даражасын бийикге кётюрюр ючюн а радио, телевидение, ма сизнича, газетле да усталыкъны юсюнден жаза турсала, ишин ангылатсала хайырлыды. Къырал хакъларына къараса да, тюз боллукъ эди.

Биогюнлюкде бизде 166 сабий барды, бир сменнге окъуйбуз. Биринчи классха 18 сабий келгенине къууанабыз. Аланы окъутхан устазланы, коллективни бир башкагъа да алышырыкъ тюйюлме. Аланы хар бирини да фахмусу, иш кёллюлюгю, сабийлеге къалай къарагъанлары да ыразы этеди. Былайда биргеме ишлегенлени атларын сагъыныргъа сюеме.

Устазларыбыз математикадан Сарбашланы Аминат, орус тилден бла адабиятдан Цийкъанланы Байханат, малкъар тилден бла адабиятдан Тетууланы Мадина, химиядан бла биологиядан окъутхан Уянланы Аминат, башланнган классада Мусукланы Фатима бла Герузланы Саният, физкультурадан Забакъланы Жамал, ОБЖ-дан Жангуланланы Шамшудин сабийлени билимлерин айнытыгъа уллу къыйын саладыла.

Жаш адамларыбыз да бардыла – тарыхдан бла обществознаниядан Атабийланы Альбина юйретеди, ол кеси да бу школну бошагъанды. Устаз болуп къайтханлы ючюлюп элде жашагъан тукъуманлы келечилери жыйылып, фонд къурагъанбыз. Анга таматалыкъны манга ышаннгандла. Бирикгенибизни баш магъанасы эски элибизни сакълауда, аны жангыртыуда, тап халгъа келтириудеди. Грант къытып, «Виртуальный музей жилища балкарцев» деген ат бла проект хазырлагъанбыз. Интернетге кирип, эрттегили таулу юйюрню турмушун кёрюрге онг барды.

Жайда Малкъаргъа келген къонакъла, Абай къаланы кёрюрге излегенле кёпдюле. «Кюнлюм» фонд алагъа таулу миллетни энчиликлерин танытыргъа себеп болур.

- Жашауубузда биринчи юлгю атабыз, анабыздыла, аладан сора устазла, алимле, спортчула... Сизни атагъыз Абдулла аты айтылгъан адам болгъанды.

- Атамы тёлюсюне кёп къыйынлыкълагъа тюберге тюшгенди. Урушда къалгъанларыбыз, жаннетли болсунла, къырал ючюн жанларын-къанларын бергендиле. Бизни аталарыбызны тёлесю миллетни урушда, кёчгюнчюкде, аладан сора жыллада да сакълагъанды. Ол къыйын болумлада 7-8 сабий ёсмеген юйюр болгъанды. Бир бирни жюрютюрге да жетишгенди, эгечкарындашча жашагъандыла. Изею этип, бир кюннге самандан юй къалап болгъандыла. Ма аллай сюймеклик, билеклик бар эди миллетде.

Атам Абдулла, ол тёлюню адамыча, ишге къаты болгъанды. Къазахстанда шахтада ишлеп тургъанды. Малкъаргъа къайтханда уа, къойла кютюп, кёп жылны ишлегенди. Ол Ленинни ордени, башха къырал саугъала бла да белгиленнгенди.

- Сабийлени юлеринден да айтсагъыз эди.

- Аланы къолдан келгенича юйретирге кюрешгенбиз. Асият сабий садда ишлейди, Къыралбий сда Сафият бизнес бла кюрешедиле. Эки жаш Алим бла Алий энергетикагъа жаны бла ишлейдиле.

Атаны-ананы борчу айтыргъа, юйретиргеди. Алай сабий, терсге тартмай эсе, анга сайлау берирге керекди, сындырыргъа жарамайды. Атам уллу жумушлада, манга алай этме деп, бир заманда да чек салмагъанды.

- Малкъардан кёчюп, башха жерде жашар эдим, деген акъыл келгенмиди?

- Бир заманда да угъай! Мен башха жерде жашааллыкъ болмазма, баям. Малкъарны бек алгъа да адамлары ючюн сюеме. Экинчиси уа – табийгъаты! Аланы алышаллыкъ тюйюлме.

- Таулу таудан тоймаз, деген акъыл сёз тюз болур...

- Дагъыда ата-бабаларыбыз, тюзню махта да, тауну сайла, дегендиле. Таула бизни къаныбызда болурла.

- Ушагъыбызны ахырында газет окъуучулагъа не зат айтырыкъ эдигиз?

- Адамны жашауунда эки байлыкъ барды – билим бла саулукъ. Ата-аналагъа, сабийлеге да къайтарып окъугъуз, дерге сюеме. Бизни закий адамларыбызгъа тенг болургъа итиниулюкню тежеёме жаш адамларыбызгъа.

Халкъны тилин сакълагъан басмады. «Заман» миллет тилде чыкъгъан жангыз газетибизди, аны хар таулу юйюр алса, тюзге санайма.

Къармашыулукъ

Къонакъбайлыкъны ариу юлгюлери

Огъары Малкъарда арт он жылда этнотуризмни айнытыугъа энчи эс бурулады десек, ётюрюк болмаз. Бу ишге толусунлай берилип, дуниягъа малкъарлыланы юсюринден билдиргенледен бири уа Геляланы Ибрагимни жашы Чомайды. Болсада туугъан жерине сюйеклик, аны хар ташыны тарыхына уа мени биогюннгю жигитими сейири иги да алгъа башланнган эди. КъМКъУ-ну филология факультетин бошагъандан сора, ол география бла байламлы билим да алгъанды. Кёп жылланы Огъары Малкъарны орта билим берген школунда бу дерсни берип тургъанды. Жашауну 27 жылын усталыкъгъа жораларгъандан сора, школну къоюп, этнотуризм бла кюрешип башлагъанды. Биогюнлюкде аны «Сакля горца» деген энчи биригиую барды.

Энчи белгилеб а Геля улуну ёсген жерини жер-суу атларын сакълаугъа салгъан къыйынлыны юсюнден айтырчады. Аны 2015 жылда чыкъгъан «Черек ауузуну топонимикалы сёзлюгю» деген китабы сау калкъгъа да уллу саугъа болгъанды. Автор хар жаразгыдыр, эбине жетдириуге 10 жыл къоратханды. Ол кезиуде Чомай Ибрагимович мингнге жуукъ жер-суу атланы жыйышдырыгъанды. Аладан 150-си уа жангыладыла, анга дери аланы илмугъа киши ачыкъпап кийирмегенди. Жигитим бла ушагъыбызда да туризм эм топонимика темалагъа энчи эс бёлгенбиз.

Огъары Малкъарда Геля улуда тохтаргъа сюйгенле бек кёпдюле. Сёз ючюн, Жангы жылгъа жуукъ эм андан ары да солургъа келгенле эрттеден да сёлешип, кеслерине жерле кюйдургъандыла. Мында бир болгъан экинчи да бери къайтып келирге сюеди. Анга уа къонакъбайны туристле жюрек ыразылыкъларын билдирген китабы да шагъатлыкъ этеди. Анда, Россейни бла СНГ-ни къыралларыны келечилеринден сора да, кёп тыш къыраллыланы къол ызлары да бардыла. Аланы хар бири да кесича малкъар таулагъа сюймекликлерин букъдурмай жазадыла. Ол а, сёзсюз, юйню иесини хайырындандыла.

- Бек биринчиден, туристни ачхасына къарагъра угъай, адамгъача тюберге керекди. Ол санга экинчи да къайтып келирча эте билиную магъанасы уллуду, - дейди Геля улу.

Сёз ючюн, кёп болмай мени жигитим КъМР-ни жарыкъландырыу эм илму министри Анзор Езаовну тилеги бла, билим бериу системада ишлеген тышындан келген сыйлы къонакълагъа гид болгъанды. Аланы араларында Башкъортостанны къырал университетини ректору Салават Сагитов да бар эди. Чомай Ибрагимович ол къуумну Черек ауузуна келтирип, халкъыбызны тарыхы, жерлери бла да шагъырей этгенди.

Огъары Малкъаргъа арт жыллада адам аслам жюрюгенин эсге ала, халкъыбызны эски къаладлары бла кешенелери орналгъан бурунгу эллеге туристле бек кёп баргъанларын чертмей болмайды. Объектлеге бла жерлерибизге заран тюшмезча амалланы юсюринден да биз сагъыш этмесек, биреу да аны къайгъысын кёрлюк тюйюлдю. Геля улу айтханнга кёре, ол жарсыуну эбине жетдириу артыкъ уллу къоранчлы жумуш тюйюлдю.

- Адамлагъа жюрюгре эркин этилген жаяу жолчукъланы белгилерге боллукъду – башхаызгъа чыкъмай, ма былайны барлыкъсыз деп. Ансы хар келген бир адам бир ташны тюшюрюп барса окъуна, бир кюнде биз аласыз къаллыкъбыз. Неда низамгъа кёз-кулакъ боллукъ элли адамны салса, тап боллукъду, деп оюмум алайды. Болсада тышындан келген туристледен, башха ауузладача, ахча алыуну мен тюзге санамайма. Туристле дегеним, ариулукъгъа къарагъра, гара суулардыбызда ичерге, суратха тюшерге сюйюп келгенледиле. Башха ауузлада миллет заповедникни жерлеридиле. Аны мен да ангылайма. Алай ахча алгъандан ары аны ол тийрени тапландырыугъа, туристлеге онгла къураугъа жоярча керекти деп, оюмум алайды. Бир артыкъ урна тапхан окъуна къыйыбды бизни ауузлада, - дейди Чомай Ибрагимович.

Геля улу айтханнга кёре, бери келген адамла, алгъынча, бир талада отлуруп, къой кесип, ичиуню излемейдиле. Шёндюгюлюле табийгъатны ариулугъуна къарагъра, таза хауаны, сейир тарых хапарланы сакълайдыла къонакъбайлыкъдан, гидледен да.

Геляланы юйюрде да аны ангылайдыла. Чомай жашы бла кеслери жетишмеселе, бу ишге ышаннган элли жашланы да къошадыла.

- Мен кёп жылланы школда ишлеп кетген себепли, элде хар бир жаш адамны да хунери, билими да не даражада болгъанын билеме. Аны себепли, туризмде хайырланырча машиналары болгъан жашларыбызгъа да юйлерине сом келтирирча онгла къураргъа бек сюеме. Эрттенден ингирге дери къонакъланы бу тийреде айландырып, ала энтта да бери къайтып келирге сюерча этиную магъанасы бек уллуду. Аны себепли болушлыкъларын тапханларыма да тийишли хакъ берирге сюеме.

Билемисиз, республикада туризмге чырмау болгъан бир зат барды: бу иш бла юкрешгенле тамбланы сагъышын этмей, биогюн бай болуп къалыргъа итинедиле. Бир фатарны, бир шишликни, бир хычинни багъаларын кесигиз билесиз. Мен оюм этгенден, юйюрю бла бир ыйыкъ чакълы саманнга келип солургъа сюйген орта иш хакъ алгъан адамны бохчасыны ол иги да улу къоранч болуп кетеди. Аны эсге ала, кесимде багъаланы учуз этергге кюрешеме. Ол адам, башхала да тенглешдирип, жут болмагъанынгы кёрюп, дагъыда къайтып келеди, - дейди къонакъбай.

Кертиси бла да, ол сёзлеге уа аны къонакъла кеслерини жылыу сёзлерин жазып кетген китап да шагъатлыкъ этеди. Тыш къыралладан келгенлени айтмай окъуна, жаланда Россейни башха регионларындан келгенлени оюмларын окъусанг да, ангылайса, Чомай Ибрагимович гу сёзлени жаланда омакълыкъгъа деп айтмай, ишинде да хайырланганын.

Ушагъыбызны экинчи кесеги уа аны жер, суу атла бла не себепден юкрешгенине жоралланнган эди. Аны бла Геля улу бош заманы болгъан заманда кюрешип башлагъанды.

- Былайда бизни элни тийресинде кёп сейир атла бардыла. Аланы магъаналарын мен къачан да билирге сюйгенме. Ма, сёз ючюн, Шешки бла Туура шешки. Былай алып къарагъанда, кеси тилибизде алагъа ушагъан сёз жокъду. Аланы мен тюрк миллетлени сёзлюклеринде да излегенме, нек дегенде топонимика ол тинтиулени сюйген илмуду. Сора бир жол а къоншубузда жашагъан къартдан эшитеме мал союлгъан жерде ол боюн шешин кетеригиз, дегенни. Боюн шеши деп малны боюну тартылгъан жерине айтылгъанды эм аны къалгъан этге къошмайдыла. Ол бир кесек къынгыраракъ болады эм аны кесип кетередиле. Ма алай бла билдим ол сёзню магъанасын.

Дагъыда Сагъыш деген жер ат барды. Аны да кёп излеген эдим не себепден аталгъанын алайгъа ол ат деп. Аны бла байламлы таурухну бла информацияны бир тюбегенибизде Тетууланы Хадис билдирген эди. Ма аллай кезиуле мени бек къуандырадыла эм зауукълукъ тапдырадыла, - дейди ушакъ нёгерим.

Геля улуну оюмуна кёре, адам сюйген иши бла кюрешсе, насыплыды. Ол а, аны кесинден сора, башхалагъа, халкъына да хайырлы эсе уа – бютюнда.

Учунуулукъ

Жашауларыны ёзеги – сюйген усталыкълары

Огъары Малкъарда юлгюлю юйюрле кёпдюле. Аладан бири уа РФ-ни сыйлы устазы Темукуланы Мукайны жашы Адильни юйюрюдю. Элинде аты айтылгъан устаз элли жылны Огъары Малкъарда Уммайланы Мухажир атлы биринчи номерли школда ишлегенди, кёп сабийни тюз жолгъа салгъанды, малкъар, орус тиллеге, адабиятлагъа да сюймекликлерин ёсдюргенди.

Онглудан онглу тууар, ден бошдан айтылмайды. Адиль 1946 жылда туугъанды, улуу юйюрде ёсгенди, жети къарындан болгъандыла, ала барысы да билимге итиннген, бийик билим алгъан инсанла болгъандыла. Адильни школну бошагъан кезиюнде тёрт абадан къарындашы да Москвада, Нальчикде вузлада окъуй эдиле. Малкъарда жашагъан, кеси къыйынлары бла кечиннген, кёчгюнчюкню азабын да сынагъан аталарына бла аналарына аланы кечиндирирге тынч болмагъанын да ангылагъандыла. Ала барысы да окъуулларында жетишимлери ючюн бийик стипендиягъа тийишли болуп тургъандыла. Адиль журналистика неда юридический жаны бла окъуугъа кирирге сюйгенликге, ол кезиуде университетде алгъа факультетле болмагъандыла, аны ючюн филология факультетге киреди.

- Ол онооума сокъуранмагъанма. Школ заманда окъургъа да бек сюйгенме. Орус тилден бла литературадан устазым Ораклъаны Захида эди. Ол билимли, дерсин сабийлеге сюйдюрген педагог болгъанды. Аны себепли ол берген дерслени энчи сюйгенме, билген да этгенме. Кеси да Зумакъулланы Борис бла бирге окъугъан эди, бизни классыбыз школну бошагъаныннан сора уа, Нальчикге кетип, комсомолну обкомуна ишлерге кирген эди,- дейди Адиль ушагъыбызда.

Таулу жашны, иги окъугъаны ючюн, биринчи курсда окъуна «Коммунизмге жол» газетде корректору ишине чакъырадыла. Алай бла эрттенликден тюше дери окъуп, андан ингирде уа ишин бардыр тургъанды. Окъуучу жетишимли бошагъаныннан сора, шахарда къалып ишлергге сюйгенликге, ол кезиуде эки гитче къарындашы да университетге киргенлери себепли, элге къайтыргъа тюшеди.

Жашау алай болуп, гёзге къайтыргъа тюшгенине да сокъуранмагъанын айтады Темукку улу. Тутхан ишин жюреги бла сюйгенди, окъутхан сабийлерине да дерслерин сюйдюргенди, орус тилни бла литератураны алагъа тынгылы билдирип. Аны окъуучуларыны саны кёпдю, аланы араларында экономика илмуланы доктору Цийкъанланы Мухаммет, КъМКъУ-да преподаватель, филология илмуланы доктору Геляланы Ариука, Малкъар театрны артистикасы Алтууланы Халимат. Ала барысы да устазларыны хайыры бла орус тилни шатык билгенлерин айтадыла, ыспас этеди.

- Мен школгъа ишлерге баргъанымда, окъуучуланы бу дерслеге сюймекликлерин ёсдюрюрге сюе эдим, тутхан ишиме къртчи болургъа итиннгенме. Ишге киргенлей, сабийлени дерслеге сейирлерин къозгъарча крукожла къурагъан эдим. Аллай адабият кружокларымдан биринде жашчыкъланы бла къызчыкъланы назмула жазаргъа юйретгенме. Хар дерсимде магнитофон болгъанды, аны хайыры бла сабийлеге поэтле кеслери окъугъан назмулагъа да тынгылата эдим. Хар дерсни темасына кёре игиликге итиндирген жырлагъа да тынгылагъанбыз, - дейди сынамлы устаз.

Аны бла чеклеммегенлей, Адиль Мукаевич, поэзияны такъыйкъысы деп, дерсден бир ненча минутну назмулагъа жоралагъанды. Хар дерсге да сабийле кеслери жаратхан назмуларын кёлден окъуп, аны неге аталгъаныны, ким жазгъаныны юсюнден да айта эдиле. Ол дагъыда устазланы методика бёлюмюне жыйырма жылдан аслам башчылыкъ этип тургъанды.

2006 жылда уа «КъМР-ни Жылны устазы» деген атха тийишли болгъанды, ол жылда окъуна «Билим бериу» миллет проектни чеклеринде Россей Федерацияны эм ири устазларыны эришиулеринде алчы болуп, грант алгъанды. Ол аламат чыгъармала жазады, китап да басмалагъанды.

Юйдегиси Кючокланы Зурият да жашаун устазлыкъ бла байлагъанды, бу бёлюмде кёзюкъ жылны ишлегенди. Школну бошагъанынданк сора, анасы медицинагъа барырын сюйгенликге, Зурият педагогиканы сайлагъанды. Ол сабийлени бек сюйгенин айтады, аны себепли бу усталыкъны сайлагъанына бир кюнню да сокъуранмагъанды. Окъуучу бошагъандан сора Огъары Малкъаргъа къайтып, Мухолда 1-4-чю класланы окъутхан школда ишин башлайды. Ызы бла, юйленнгенинден сора, Чегетде башланнган классланы юйретген мектепде директор да, устаз да болуп урунгъанды.

Адиль бла Зурият юйюр къурагъанлы 45 жыл болады. Экю сабий ёсдюргенди. Ала да бийик билимли, ишлеген жерлеринде атларын игилик бла айтдыргъан адамладыла. Къызлары Амина да атасы бла анасыны ызын сайлагъанды, школда орус тилден бла литературадан окъутады.

- Бир-бир устазла жылдан-жылгъа, тёлюден тёлюге окъуучула къарыусузуракъ болуп барадыла, дейдиле. Ол терс оюмду. Тюзюн айтханда, сабийле, ата-аналары да жылдан-жылгъа китапланы аздан-аз окъуйдула. Ол а аланы билимлеринде, жашауларында да кёрюнмей къалмайды. Орус адабиятда белгили жазыучуланы, классиклени аллай сейир чыгъармалары бардыла, аланы хар инсан да билирге керекди, ала адамны иги къылыкъгъа юйретедиле, айнытадыла, билимин, дуниягъа къарамын иги жаны бла ёсдюредиле. Аны себепли хар биригизни да жашауугъузда окъуугъа, билимге уллу зс буругъуз деп чакъырама, - дегенди Адиль Мукаевич ушагъыбызны ахырында.

2-чи, 3-чю бетлени басмагъа **ТИКАЛАНЫ** Фатима, **ТАППАСХАНЛАНЫ** Аминат, **ТЕМУККУЛАНЫ** Амина хазырлагъандыла.

Унутмау

Кёчюнчюлюкню къыйынлыгъын ёз башларында салынгъан адамла жылдан-жылгъа аздан-аз бола барадыла. Биз, ол адамла саулукъда, ала сынгъан къыйынлыкъны, кёчюнчюлюкде кёрген зараутлыкъны, анда болдургъан жигитликлерини, жигерликлерини, иш кёллюклерини юсюнден айтханларын жазып алып, сакъларгъа тийишлибиз. Анасы Коочмезланы Мухталимни къызы Гижайны юсюнден хапары бла бизни штатда болмагъан корреспондентибиз Мызыланы Мажир шагырей этеди.

Къыйынлыкъланы хорлагъан тёлю

– Анам Холам элде туугъанды. Юйюрде андан сора дагъыда беш сабий болгъанды. Юйюр тамата колхозда урунгъанды, кеси да малла тутханды. Іннам Доппан иш кёллю, жигер адам болгъанды, тигиу ишге уста къоллу. Ма алай бла тутхандыла ала, уллу юйюрню керегин тапдырып. Къыралгъа фашист Германия чапханда, аппамы да урушха аладыла. Битеу ауурлукъ Доппанны боюнуна тюшеди. Къыйын болса да, ол къол усталыгъы, жигерли-ги бла юйюрюн кечиндирип тургъанды.

Алай сау миллетибизге сакъланмагъан уллу палах - кёчюнчюлюк - келеди. Танг аласына 8 мартда солдатла эки сагъатны ичинде сау миллетни эллеринден, журтларындан зор бла кёчюреди.Хазна зат алалгъан болмады, асыры армау болгъандан. Мени іннам да, асыры амалсыздан, къолуна зат алалмады хазна.

Алты сабий бла Иссык-Куль областны Тюб районуна тушеди. Жолда ауруп, бир жашчыкълары ёледи. Ол уллу къыйынлыкъ эди жаллы анагъа. Алай, этерге не амал. Аны да асырап, къалгъан сабийлени сакъларгъа керек эди. Къол усталыгъы мында да жарады аны. Тигиу ишни уста этип, андан тюшген хайыргъа юйюрюн тутханды.

Таматаракъ сабийле, 10 жылы толгъан Салих бла мени 8-жыллыкъ анам да, аналарына болушургъа кюрешгендие. Анамы тамата къарындашы колхозда маллагъа къараргъа болушханды. Алгъан хакъчыгъын юйюке келтиргенди. Анамы эсгериулерине кёре, ол опийни жауун жыйгъанды. Механизация болмагъаны себепли, бу ишни къол бла этерге керек эди. Ол къыйын ишледен бири эди сюеги къатмагъан сабийге.

Жарлыны бузоуу ёгюзлюк этер, дап кюрешгендие ол тёлюню адамлары кёчюнчюлюкде. Иш бла, жигерлик бла атларын да айтдыргъандыла. Анам дагъыда БЧК-ны (Большой Чуйский Канал) къазаргъа да къатышханды. Техника жокъну орунунда эди. Норма бериле эди да, аны этмей амал жокъ.

«Атабыз урушдан келгенден сора, бираз тынчыракъ болгъан эди жашау,- деп эсгереди анам. - Ол колхозда къалауур болуп да ишлегенди, четенле эшип, аланы сатып да хайыр этгенди».

Анамы кичи къарындашлары Оюс, Абусалам, эгечлери Лиза да школдан бом заманларында таматалагъа болушхандыла. Іннам Доппан уллу адамлыгъы болгъан инсан эди. Ол уллу къайыны ауушханда,аны юйдегисин, сабийлерин да, апчыгъан этеркидие деп, кесини юйюне жыйыщдырады, алагъа да болушлукъ берип тургъанды. Жарсыугъа, ол жашлай 1954 жылда ауруп ёледи. Ол кезиуде гитче жашы Мусуратха жаланда тёрт жыл бола эди.

Не къыйынлыкъ кёрген эсе да ол тёлю, жашаугъа сюймекликлерин, ийнаныулукъларын, ахшы къуурларын бир заманда да тас этмегенди. Ол заманланы эсгере, анам: «Энди бир заманда да халкъыбыз, башха миллетле да быллай зарауатлыкъла сынамасынла. Жаш тёлюбюз окъуулу, билимли, миллетлерине жарагъан болсун»,- деп тилейди кюн сайын.

Ыразылыкъ

Хар саусузгъа – энчи сёз, энчи багъыу

Бизни республикада аллай эндокринология ара барды. Алгъын ол Нальчикде Пачев атлы орамда орналып эди. Къауум жылдан бери уа ол биринчи номерли шахар больницасыны мекямларындан биринде эди. Ара эки бёлюмге бёлюнюп эди.

Бу кюнледе ары барып, биринчи бёлюмню таматасына Инна Николаевна Шихалиевагъа жолугъуп, ушакъ этгенме. Баргъанымы себеби уа недеди дегенде, газетибизни дайым окъуучусу Атабийланы Шахархан анда саулугъуна бакъдырып чыкъгъанды да, ишлегенлени, саусузлагъа халларын, аланы бакъгъанларын жаратып, аланы юслеринден жазыгъыз, ден тилеген эди.

Инна Николаевна бёлюмню таматасыны къуллугъунда ишлегенли жыйырма жылдан артыкъ болады. Ишин биледи, тийишлисича тамамлайды.

- Арт жыллада, - дейди ол, - къанларында бал тузлары аз неда кёп болуп ауругъанланы саны кёбейгенди. Энди аны сылтаулары кёпдюе. Асламысында адам татлы затны кёп ашайды, аз жюрюйдю, кёбюсюнде олтуруп турады. Ала бу ауруулану баш сылтауларындан бирлеридиле. Хар инсан аны билирге эм кесин сакъларгъа керекди.

Арада аны юсюнден саусузлагъа айтылгъанлай турады. Мында «Школа диабета» деп барды. Анда врач Ирина Кунашева ишлейди. Саусузладан ары кюннге тёрт къауум келеди. Ирина Валерьевна алагъа ауруну юсюнден айтады. Андан кесин сакъларгъа, ауруу къозгъалгъан кёзиуде биринчи къаллай болушлукъ этерге кереклисин ангылатады.

Бёлюмде жыйырма эки адам ишлейди. Тёрт врач барды. Сёз да ауругъанны дарманды деп, араны эшигинден кирген саусузлагъа бет жарыкълы тюбейдиле. Анализлерин алып, ауруун тохташдырадыла, анга кёре уа дарман буюрадыла.

- Эки бирча ауругъан адамгъа бир дарман жарашын да къалмайды. Аллай ауругъанланы кёбюсюнде башха ауруулары да боладыла. Багъыуну анга кёре да этерге керекди,-дейди араны таматасы.

Врачланы юслеринден айтханда, сагъынгъанларыбыздан сора да, мында Доттуланы Фатимат бла Зера Берхамова ишлейдие. Ала да иги сынамлары болгъан специалистледие, саусузларына дайым къайгъыргъанлай турадыла. Аланы биргелерине ишлеген медсестрала Османланы Халимат, Фатима Унежева, Тёппеланы Фатимат, Оксана Гергова врачла буюргъан амалланы этип, саусузлагъа багъадыла, аладан ариу сёзлеге тийишли да боладыла.

- Адам кеси да саулугъуну къайгъысын этерге керекди, - дейдиле врачла. – Тынчлыкъгъа юйренип, жаяу жюрюную аз этип къояргъа жарамайды. Шёндю эркин табылгъан татлы ашарыкъла бардыла. Аланы хар бири да хайырлы болмайдыла. Андан сора да, мардадан оздурсанг, ол да аурууду,- деп чертеди ушакъ нёгерим.

Дагъыда бир затха иги эс бурургъа керекди, дейдиле. Арт жыллада Интернет адамны жашауына терен сингнгенди. Анда кёп ауруулагъа жууап табаргъа боллукъду. Ол санда ауруулану юслеринден да. Сора анга кёре уа кеслерине багъыу этип тебирейдие. Бу дарман башха ауругъаннга жарайды, манга да жарар, дейдие. Болсада ол алай тюйюлдю. Жаланда анализлени, башха тинтиулени кёрюмдюлерине кёре багъыу этилирге керекди. Аны юсюнден мен атларын сагъыннган врачла саусузлагъа дайым айтханлай турадыла.

Къуру дарман бла багъыудан сора да, мында ашха да энчи эс бурадыла. Къанларында бал тузлары кёп болгъанлагъа бир тюрлю ашарыкъла бередиле. Бирсилеге уа биргелерине татлы зат жюрютюгюз, деп да айтадыла. Ауруу къысхан заманда ол да себеплик этеди.

Алай быллай ауруулары болгъанла къанларында бал тузларыны мардасын дайым контрольда тутаргъа керекдиле. Ол аз да тюрлене тебиреренгей, багъыуну башларгъа, жылгъа уа бир-эки кере больницада жатып, бакъдырыргъа тийишлиди.

Бёлюмге баргъанда, саусузла бла ушагъыбызда ала башха жерледен да бу арагъа келип, салулукъларына къаратыргъа сюйгенлерин айтхан эдиле. Докторланы, медсестраланы да билимлиле, иш кёллюле, ариу тиллиле болгъанларын чертгендиле ала. «Мында бакъдырып чыкъгъандан сора, кесибизни, жангъудан туугъанча, сапла-сау болгъан сунабыз. Бизни къууандыргъанлай, Аллахдан алай къууансынла», - дейдие.

«Ауруну къаллай бирге оздурсанг, аллай бир къыйын болады анга бакъгъан», - дейдие врачла. Алайды да, кеси аллына багъыуну да къоюп, тамблагъа, бирси кюннге да соза турмай, саулукъ къыйнай тебиреген эсе, олсагъатлай докторгъа барыргъа тийишлиди. Нальчикде биринчи номерли эндокринологияны врачлары Доттуланы Фатимат, Зера Берхамова, Ирина Кунашева эм таматалары Инна Шихалиева бла жарыкълы тюберикдие, тийишлисича багъып, саулукъларына себеплик этип ашырлыкъдыла.

ОСМАНЛАНЫ Хыйса.

СУРАТЛАДА (башында солдан онгнга): врач-эндокринологла Ирина Кунашева, Доттуланы Фатима, Зера Берхамова, Инна Шихалиева; (тюбюнде солдан онгнга): тамата медсестра Османланы Халимат, медсестрала Фатима Унежева, Тёппеланы Фатима, Оксана Гергова.

Спорт

Ананы кюнюне жоралагъандыла

Ананы кюнюне аталып, Нальчикде сабийлеге зауукълу эришиуле къуралгъандыла, алагъа республиканы битеу районларындан бла шахарларындан 2013 жылда туугъанла эм андан гитче жыл сандагъыла къатышхандыла.

Тогъуз баллдан тогъузун алып, биринчи жерге Бёзюланы Джабраил (Нальчик) чыкъгъанды. Азамат Алагиров – экинчи, Кантемир Люев ючюнчю болгъандыла. Эришиулеге келген сабийлени барысына да дипломла, хорлагъанлагъа уа грамотала, майдалла бла саугъала берилгендиле.

Россейни биринчилигинде сермеширкдиле

Адыгеяда каратени киокусинкай тюрлюсюнден ЮФО-ну биринчилиги бардырылгъанды, анга къыралны 10 регионундан 400-ге жууукъ спортчу къатышханды.

Анда республикабыздан тёрт спортчу жетишимли болгъандыла. «Алтынны» Ислам Шидов (50 кг.) алгъанды, экинчи жерлеге Байкъулланы Имара (60 кг.), Эльдар Гятов (55 кг.) чыкъгъандыла, Роман Конторин (45 кг.) ючюнчю жерни алгъанды. Бу рейтинг эришиу болгъаны себепли каратечиле тёртюсю да энди Россейни биринчилигинде сермеширкдиле, аланы тренерле Давид эм Емельян Биткашла хазырлагъандыла.

Аслам майдал келтиргендиле

Дондагъы Ростовда каратени киокусинкай тюрлюсюнден СКФО-ну бла ЮФО-ну чемпионатлары бардырылгъанды, анга Россейни 8 субъектинден 350 спортчу къатышхандыла.

Къабарты-Малкъарны жыйымдыкъ командасына 42 адам киргенди. Келрини ауурлукъ къауумларында алтын майдаллары Тебуланы Рамадан, Роман Ким, Аскер Шаов эм башхала алгъандыла. Кюмюш доммакъ майдаллагъа Багъатырланы Ахмедхан, Жаболаны Тенгиз, Чабдарланы Ачемез, София Гвазава, Ренат Мендохов, дагъыда талай спортчу тийишли болгъанды. Ала Россейни биринчилигинде сермеширкдиле, ол 2024 жылда мартда Москвада боллукъду.

ХАБИБУЛЛАХЛАНЫ Зульфия.

«Алтын» – таулу жашда

Озгъан ыйыкъда Батайск шахарда каратеден СКФО-ну бла ЮФО-ну чемпионатлары бла биринчиликри ёттенгиле. Алагъа къатышханланы араларында Дондагъы Ростовну 43-чю номерли школуну 5-чи классыны окъуучусу Ахчёбекланы Магомед да къатышханды.

Таулу жашчыкъ кеси жыл санында бла ауурлугъунда, биреуге да онг бермей, ЮФО-ну биринчилигинде каратени кумитэ тюрлюсюнде хорлап, алтын майдал алгъанды.

Магомед тренер Александр Лиде жарау этеди. Кеси ауурлугъунда ол регионда бек ючлю жаш спортчугъа саналады.

КЪАСЫМЛАНЫ Аминат.

Эришиулени ахыр урумуна къатышырыкъдыла

«Кристалл» спорт арада «Локомотив – школ лига» баскетбол турнирни биринчи кесегини ахыр оюнлары болгъандыла. Алагъа республиканы районларындан бла шахарларындан 2008 жылгъа дери туугъан спортчуланы командалары къатышхандыла.

Эм иги «Нальчик-1» (13-чю гимназия) ойнагъанды, аланы тренер И.С. Грутнев хазырлагъанды. Экинчи жерге – Нарткъланы 1-чи лицейини, ючюнчюге уа Терек шахары 2-чи школуну келечилери чыкъгъандыла. Биринчи эм экинчи жерлени алгъанла республиканы финалына къатышырыкъдыла, ол быйыл 22-23 декабрьде боллукъду.

40 километрде – эм терк

«Гедуко» ат-спорт арада С.А.Аникеевни хурметине чариш къуралгъанды. Анда 40 километрни ётюуде Черек районну келечилери усталыкъларын кёргюзтендиле.

Эм терк къарачай къумалы Аль-Шамас ат болгъанды, аны Огъары Жемталаданы белгили жокей эм тренер Крайланы Аристан хазырлагъанды, жокей а Абдуллаланы Салима болгъанды. Хорлагъанла грамотала, кубокла эм майдалла бла саугъаланнгандыла, деп билдиреди районну пресс-службасындан.

Право

Салыннган борчла толтурулгъандыла

Звёздный элде тактика-энчи юйретиуле ёттенгиле. Алагъа Росгвардияны Къабарты-Малкъарда Управлениясыны энчи бёлюмлерини аскеркчилери къатышхандыла. Ала сауутланнган аманлыкъчыланы излергe, тыяргъа, тутаргъа юйреннгендиле, деп билдиргендиле ведомствону пресс-службасындан.

Юйретиуле жол полицияны келечилери гитче автобусну тыйгъанларындан сора, алагъа беш бандит чабыууллукъ этгендиле деген сылтау бла башлангандыла. Ол адамла къачаргъа кюрешгендие, алай алагъа от ачханларын кёргенлей, элледен биринде бугъаргъа кюрешгендие. Бешиси да бир мекямны ичине къутулуп, къауум адамны да жесирге алгъандыла.

«Вершина» ОМОН-ну келечилери ол мекямны тёгерегин алгъандыла, «Эльбрус» СОБР-ны аскеркчилери уа жесирге тюшгенлени къутхарып башлагъандыла.

«Юйретиуню битеу борчларын жетишимли толтургъандыла ала. Быллай жумушлагъа тынгылы хазыр болгъанларын да кёргюзтгендиле», - дегенди Росгвардияны управлениясыны башчысы, полицияны полковниги Сергей Васильев.

Сакълыкъгъа чакъыргъан дерсле

Эльбрус райондан школчула «Россейни сабийлери - 2023» деген атбла бардырылгъан оператив-профилактика жумушха къатышхандыла, ол билдиргенди МВД-ны КъМР-де бёлюмюню пресс-службасындан.

Аны чеклеринде « Мокъаланы Магомет атлы Сабийлени эмда жаш адамланы чыгъармачылыкъларын айнытыу арасы» учреждениянда «тёгерек стол», эришиуле, лекцияла да ёттенгиле. Аланы МВД-ны районда бёлюмюню ишчилери, анда жамауат советни келечиси Газаланы Зухура, муниципалитетни акъылбалыкъ болмагъанланы ишлери эмда аланы эркинликлерин къоруулау жаны бла комиссиясыны адамлары бла бирге бардырыгъандыла.

Бу жумушлагъа Тырныауздан бла Кёнделенден алты школну тамата классларыны окъуучуларыбызнан да. Ала бла тюбешиуледе наркотиклени хайырланыудан кери болургъа, саулукъ жашау бардырыргъа керекдиле.

Сабийлеге наркотикле бек хаталы затла болгъанларын, правогъа къажау жумушлагъа хаытышыргъа жарамагъанын да тынгылы ангылатхандыла.

ДПН-ны инспекторлары психоактив затланы хайырланыргъа эмда наркотиклени сатаргъа тюзелген жаш адамланы къадарларын туура этгендиле, аллай ишле бла кюрешгенлени уголовный жаны бла жууаплылыкъ сакълагъанын да чертгендиле. Ахырында окъуучула алагъа сорулларын бергендиле.

ОМАРЛАНЫ Мурат
хазырлагъанды.

УЧРЕДИТЕЛЬЛЕ: КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИ БЛА ПРАВИТЕЛЬСТВОСУ

Баш редактор
КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
ТЕКУЛАНЫ Хауа
(баш редакторну орунбасары),
ЖАНГУРАЗЛАНЫ Нажабат
(баш редакторну орунбасары),
ТОКЪЛУЛАНЫ Борис
(жууаплы секретарь),
МУСУКАЛАНЫ Сакинат,
ТИКАЛАНЫ Фатима,
ТРАМЛАНЫ Зухура,
УЛБАШЛАНЫ Мурат.

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмныйи – 42-63-01.
Баш редакторну орунбасарлары – 42-38-21, 40-04-82.
Жууаплы секретарь – 40-03-24.
Секретариат – 40-93-62. Корректорла – 42-63-52.

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:
Политика эм право – 42-24-02, 42-67-68.
Экономика – 42-66-73.
Культура – 42-66-76.
Социал ишле – 42-75-82, 40-59-18.
Курортла, туризм эм спорт – 40-39-93, 42-66-71.
Окъуучула бла байламлыкъла жюрютюу эм жазылыу – 42-37-94.
Энчи корреспондент – 42-68-72.
Операторла – 42-66-85, 40-28-97.

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди. Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.
Газетде басмаланнган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла келишмегете боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн Россей Федерациясы Басманы юсюнден законуна тийишлиликде материалланы авторлары кеслери жууаплыдыла.

Редакция авторладан 400 газет тизгинден (машинка бла жазылгъан 5–6 бет) кёпню алмайды.

Газет Связьны, информация технологияланы эмда асламы коммуникацияланы ишлери жаны бла (федерал надзор службаны (Роскомнадзорну) Къабарты-Малкъарда управлениясына 2016 жылда 19 декабрьде регистрация этилгенди.
Регистрация номер —ПИ № ТУ07-00118. Индекс - П 5893

Газетни басмагъа "КъМР-Медиа" ГКУ-ну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет "Издательство "Южный регион" ООО-ну типографиясында басмаланнганды. Ставрополь край, Ессентуки ш., Никольский орам, 5а

Газетлени иелерине тандырыу ючюн КъМР-ни почта связыны федерал Управлениясы жууаплыды.
Телефонла: 76-01-21

Газетлени розницагъа сатыу ючюн КъМР-ни "Роспечать" акционер обществосу жууаплыды.
Телефон: 42-69-34

Газет ыйыкъда юч кере чыгъады – **геуюрге, орта, шабат** кюнледе.

Номерге графикге кёре 19.00 сагъатда къол салынды. 20.00 сагъатда къол салынгъанды

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Мокъаланы Зухура – дежурный редактор; Кучукланы Сафият, Кетенчиланы Зульфия – жууаплы секретарьны орунбасарлары; Бийчеккуланы Жаннета (1-чи бет), Зезаланы Лида (2-чи бет), Геляланы Валентина (3,4-чю бетле) – корректорла.

Тиражы 1445 экз. Заказ № 2599

Багъасы 10 сомду.

РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:

360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5

электрон почта:
elbor_50@mail.ru